

Slovacikálne tlače 16. storočia v Lyceálnej knižnici v Kežmarku

Mária Pitáková

PITÁKOVÁ, M.: The 16th Century Slovakia-related Prints in Kežmarok
Lyceum Library

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 68, 2021, No. 1, p. 63-76

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.1.5>

ORCID ID: 0000-0001-9695-8042

Key words: historical libraries in
Slovakia, Kežmarok lyceum library,
Slovakia-related prints, 16th century,
history of book culture, Bardejov

Book printing in Slovakia did not start to noticeably flourish until the 16th century. The historical lyceum library in Kežmarok maintains Slovakia-related works from that period of time that were produced mainly by two printing workshops in Bardejov. They are mostly theological prints the contents of which deal with worshipping of church paintings, which many priests wanted to have removed. The Slovak nature of the sources is, besides the place of publication (the territory of present-day Slovakia), assessed according to other three criteria, i.e. author, content and language. However, the four points of view mentioned above often overlap. The largest part of Slovakia-related prints in Kežmarok lyceum library is made up of documents linked to Slovakia in terms of content. They are various monographs, occasional poems, speeches, sermons et cetera. On the contrary, the smallest group is formed by documents related to Slovak language, as German language books dominate over those written in Latin or Hungarian, which is only natural because the library was located in then German environment. Slovak books appeared there sporadically, most of the time for the purpose of ministry among the Slovak population. The copies preserved to date are also interesting with regard to their owners: the books were donated to the library by professors and students as well as by many notable aristocratic families.

Kľúčové slová: historické knižnice
na Slovensku, Lyceálna knižnica
v Kežmarku, slovacikálne tlače,
16. storočie, dejiny knižnej kultúry,
Bardejov

Historické knižnice na Slovensku uchovávajú množstvo dôkazov o slovenskej kultúrnej, literárnej a vedeckej minulosti. Jednou z nich je aj Lyceálna knižnica v Kežmarku, ktorej katalóg obsahuje približne štyritisícpäťsto záznamov o knihách a drobných tlačiach. Táto knižnica je bohatá na diela náboženských reformátorov, najmä nemeckých a švajčiarskych. Prinášali ich so sebou študenti z Kežmarku a z regiónu Spiša, ktorí študovali na nemeckých univerzitách, kežmarskí obchodníci zo svojich ciest do Nemecka a tiež samotní učitelia. Niektoré knihy sa do knižnice dostali ako dary významných činiteľov reformácie na Slovensku, keďže napr. Leonard Stöckel a Ján Sommer, učitelia kežmarskej školy, boli osobnými priateľmi Philippa Melanchthona. Týmto spôsobom mohli mať kežmarská škola a jej knižnica kontakty s dobovými európskymi filozofickými a umeleckými prúdmi. Veľký vplyv na knižnicu mal aj boj reformačnej ortodoxie s tzv. kryptokalvinistami.

Slovenský charakter prameňov vo fonde Lyceálnej knižnice v Kežmarku je posudzovaný na základe štyroch kritérií, a to autora, miesta vydania (územie súčasného Slovenska),¹ obsahu a jazyka, pričom jednotlivé hľadiská sa prekrývajú. Najväčšiu časť slovacikálnych tlačí knižnice tvoria slovaciká z obsahového hľadiska. Sú to rôzne monografické práce, príležitostné básne, prejavy, kázne a pod. Vzhľadom na to, že knihy vydané v slovenskom jazyku sa do knižnice dostávali iba sporadicky, jazykové slovaciká tvoria najmenšiu skupinu.

Provenienčný register kníh je veľmi široký. Najčastejšími majiteľmi boli napr. Theodor Jóny (1817 – 1883),² Martin Schwartner (Pitáková 2018), rod Podkonický, Pongráč či Cornides. Niekoľko kníh bolo vo vlastníctve bratov Genersichovcov, profesorov kežmarského lýcea Františka Nadlera (1807 – 1831) a Huga Stenczela (1808 – 1883). Viacero slovacík sa zachovalo aj vo fonde tlačí zo 16. storočia, ktoré sú zaujímavé nielen svojou skladbou, ale i tým, že niektoré z nich patrili k prvým knihám vznikajúcej školskej knižnice.

Obsahové slovaciká

Za autora prvého obsirnejšieho opisu Slovenska môžeme pokladať talianskeho humanistu **Antonia Bonfiniho** (1427 – 1503) pôsobiaceho na dvore Mateja Korvína (Kuzmík 1976: 115). Na diele *Rervm Vngaricarvm Decades Qyavtor*, ktoré pozostáva zo 45 kníh³ a prvý raz vyšlo tlačou v roku 1568, pracoval zhruba desať rokov (Bonfini 1568). Aj napriek mnohým nepresnostiam pri zemepisných údajoch sa v ňom nachádzajú dôležité informácie o Uhorsku,⁴ takže patrí medzi

1 V kežmarskom lýceu sa nachádzajú tlače z miest Banská Bystrica, Bardejov, Bratislava, Kežmarok, Levoča, Prešov, Trnava, Žilina. Najstaršie tlače sú z Bardejova.

2 Knižnica Theodora Jónyho bola výsledkom dlhoročnej zberateľskej činnosti a bibliofilskej záľuby jej majiteľa, ktorý v nej zhromaždil mnoho raritných a vzácných tlačí a rukopisov (Agnet 1983).

3 Desať kníh tvorí jednu dekádu, takže celé dielo má štyri kompletne dekády a jednu polovičnú dekádu. Hoci Bonfini nesprávne určil polohu stolíc Liptovskej, Oravskej a Turčianskej v susedstve Moravy, jeho dielo obsahuje pomerne rozsiahly a dosť presný opis Slovenska. Dielo vzniklo ako prvý pokus o kritické spracovanie uhorských dejín a obsahuje aj opis prostredia, v ktorom prebiehali dejinné udalosti. Prvý raz sa čitateľ stretáva so Slovenskom pri opise strednej a východnej Európy, neskôr pri opise súdobého obrazu krajiny. Opis Žitného ostrova sa stal základom pre všetky ďalšie opisy tejto oblasti vo vlastivedných prácach 16. a 17. storočia. Významnejší je opis v druhej časti prvej knihy z prvej dekády. Môžeme ho považovať za prvú a najstaršiu ucelenú charakteristiku Slovenska. Najskôr stručne opisuje hranice Uhorska, potom uvádza spoločenské rozvrstvenie obyvateľstva. Nasleduje opis Uhorska podľa jednotlivých komitátov. Historická časť obsahuje veľa materiálu k presnému vymedzeniu obsahu názvu Horná zem (Musil 1977: 44-45).

prvoradé pramene uhorských stredovekých dejín. Tie v knihe začínajú dejinami Húnov a končia rokom 1495.

Bonfini využíval pri písaní svojho spisu rozsiahlu zbierku rukopisných i tlačených kníh nachádzajúcich sa na Budínskom hrade. Jeho hlavným východiskovým prameňom pri spracovaní uhorských dejín bola *Chronica Hungarorum* z roku 1499 od kronikára Jána Turóciho (1435 – 1489), z ktorej prebral aj opis maďarských bojov proti vládarovi severovýchodnej Panónie Svätoplukovi II. (Kuzmík 1983). Ako ďalšie pramene používal *Chronicon Budense* (1473) a *Chronicon Vindobonense* (1370). Vďaka podpore členov panovníckeho dvora mu bol sprístupnený i štátny archív. Čerpal však aj z informácií, ktoré mu sprostredkovali jeho súčasníci, napr. Ján Bornemisa, vtedajší kráľovský podpokladník a neskôr významný veľmož, Peter More, uhorský diplomat kráľa Mateja v Osmanskej ríši, Antonius di Salona, opát benediktínskeho kláštora v Siniobe. Využívanie viacerých informačných zdrojov však u neho viedlo ku skreslenej interpretácii niektorých udalostí a k početným dátumovým a faktografickým chybám. Bonfini totiž pramene len prebral, neraz aj vtedy, keď si protirečili.

Exemplár z roku 1568 uložený v kežmarskej Lyceálnej knižnici má na začiatku knihy poškodené strany a je venovaný turčianskemu županovi a palatínskemu miestodržiteľovi Františkovi Révaiovi (1489 – 1553) od lekára a evanjelického kňaza Martina Brennera (1541 – 1581).

Druhá práca Antonia Bonfiniho vo fonde kežmarskej Lyceálnej knižnice je *Symposion*, spis z roku 1572 vydaný v Bazileji (Bonfini 1572). Ide o žáner literárneho symposia, ktorý podľa antického vzoru oživil v 15. storočí talianski humanisti. Hlavnou témou Bonfiniho spisu je problematika manželstva, intímneho života, celibátu a s nimi spojené kresťanské cnosti. Zachytáva učené debaty medzi kráľovským párom – kráľom Matejom Korvínom a jeho manželkou Beatrix Aragónskou – a niekoľkými ďalšími urodzenými účastníkmi fiktívneho trojdňového symposia, humanistickými vzdelancami a reprezentantmi kléru. Cieľom diskusie bolo hľadanie odpovede na otázku, či je väčšou cnosťou život v panenstve alebo život v manželskom zväzku riadenom kresťanskými hodnotami.

Bonfini venoval svoje *Symposion* kráľovnej Beatrix Aragónskej, no hlavným adresátom oboch jeho diel bol sám kráľ. V *Symposione* zobrazil idealizovaný obraz kráľovského manželstva a v jeho rámci obraz dokonalej manželky, silnej ženy pevných hodnôt a kresťanských cností. V širšom kontexte však jeho dielo vzniklo v súlade s politickými očakávaniami neapolského dvora (Buzássyová 2018). Katolícka cirkev ho však krátko po vydaní zaradila medzi zakázané knihy.

Symposion uložené v Lyceálnej knižnici v Kežmarku obsahuje okrem predslovu autora aj venovanie od Johanna Leunclavia (1533 – 1594), nemeckého historika a orientalistu, odborníka na tureckú históriu, Jánovi Sambucovi, polyhistorovi, s menom ktorého sa spája viacero diel uložených v kežmarskom lýceu.

Vo fonde knižnice je tiež významné dielo *Tripartitvm Opvs Ivris Consvetvdinariü Incliti Regni Hvngariæ Štefana Verböciho* (1458 – 1541), ktorý pracoval ako stoličný úradník v Ugočskej stolici, neskôr sa stal krajinským hodnostárom (Verböci 1581). *Tripartitum* zostavil z poverenia uhorského snemu a kráľa Ladislava II., ktorému ho aj venoval. V ňom prvý raz písomne zachytil vtedajšie uhorské zvykové právo s tendenciou upevniť zákonom vedúce postavenie celej šľachty. Podľa *Tripartita* všetci obyvatelia Uhorského kráľovstva (vrátane obyvateľov výsadných

66 miest) okrem šľachty, predstaviteľov cirkvi a obyvateľov slobodných kráľovských miest patrili k poddanskému stavu. Dielo tvorí prológ a tri knihy (časti), celé je rozdelené na 272 článkov (titulov).⁵ Je napísané súvekovou barbarskou latinčinou, v ktorej sa vyskytuje množstvo výrazov slovenského a maďarského pôvodu a tiež z iných jazykov (Luby 2002: 91). Verböci často hovorí v prvej osobe. Požadoval napr. očistenie kráľovského dvora od cudzincov a postihovanie luteránov smrťou a stratou celého majetku. Kritizoval menovanie cudzincov do najvyšších uhorských štátnych úradov. V roku 1525 dokonca otvorene žiadal pozbaviť úradu všetkých Židov a od panovníka očakával, že v budúcnosti bude mať na svojom dvore len radcov uhorského pôvodu. Exemplár nachádzajúci sa v kežmarskom lýceu bol vydaný v roku 1581 vo Viedni a je rozšírený o vecný register.

Nemecký historik **Johann Pistorius** (1546–1608) priniesol vo svojom diele *Polonicæ Historiæ Corpvs* z roku 1582 množstvo informácií aj o Slovensku, trinástich spišských mestách, ale najmä o požiari v Bratislave v apríli 1515 (Pistorius 1582).⁶

Dejiny územia Slovenska spomína i slovinský diplomat **Sigmund von Herberstein** (1486–1566),⁷ ktorý sa preslávil napísaním obsiahlej a tematicky mimoriadne širokej práce o Rusku *Rerum Moscoviticarum commentarii* (1549). V diele pojednávajúcom o geografických pomeroch ruského štátu, politike, histórii, náboženských pomeroch, spôsobe života obyvateľov a mravoch ruskej spoločnosti na začiatku 16. storočia poskytol okrem iného aj zaujímavé informácie o baníctve na strednom Slovensku, ktoré získal na svojich diplomatických cestách (Herberstein 1551). Kniha vzbudila pozornosť nielen v západoeurópskych krajinách, ale takisto v Rusku a stala sa dôležitým dobovým prameňom pre poznanie ruských dejín.⁸

K slovacikám, ktoré sa zachovali vo fonde 16. storočia v Kežmarku, možno zaradiť aj dielo nemeckého humanistu **Petra Apiana** (1495–1552) *Cosmographia* (Apian 1574). Autor, ktorý bol astronómom, si založil v bavorskom meste Ingolstadt vlastnú tlačiareň, známu vydávaním mimoriadne kvalitných geografických a kartografických diel (Pitáková 2016). Dielo bolo prvý raz vydané v roku 1524⁹ a zaradilo sa medzi najpopulárnejšie vedecké práce tých čias, pretože prinášalo poučenie o astronómii, kartografii, zemepise, navigácii a tvorbe prístrojov. Bola to jedna z prvých kníh v Európe, ktorá pojednávala už aj o severnej Amerike. Apian v nej rozoberal mnoho tém, vrátane klimatických pásiem, použitia rovnobežiek a poludníkov, stanovenia zemepisnej šírky a dĺžky, mapových projekcií a pod. Jedným z dôvodov, prečo si dielo získalo veľkú popularitu, bolo to, že obsahovalo pohyblivé papierové zariadenia, tzv. *volvelles*, ktoré umožňovali riešiť praktické matematické úlohy. Pomocou týchto zariadení si čitatelia mohli nájsť pozíciu Slnka, Mesiaca alebo vypočítať zemepisnú šírku pomocou výšky Slnka nad obzorom. V diele je zahrnutých päť takýchto dômyselných zariadení a mnoho ďalších zaujímavých ilustrácií a grafov. Okrem mapy sveta sa v knihe nachádza aj malá mapa

5 Prológ má 16 článkov (titulov), prvá kniha 134, druhá 84, tretia 36.

6 K téme požiariu v Bratislave v roku 1515 bližšie Frimmová 2001; Frimmová 2015.

7 S. von Herberstein uskutočnil v rokoch 1515–1553 približne šesťdesiatdeväť ciest po Európe aj Turecku (Picková 2005).

8 Dielo bolo niekoľkokrát vydané ešte za Herbersteinovho života. Prvýkrát v roku 1549 vo Viedni, vzápätí na to v roku 1550 v Benátkach, niekoľkokrát v Bazileji, v roku 1557 znovu vo Viedni a v Antverpách, v roku 1560 vo Frankfurte nad Mohanom a v roku 1567 v nemeckom preklade v Prahe.

9 V kežmarskom lýceu sa zachovalo dielo, ktoré bolo vydané v roku 1574.

Grécka. Jeden *volvelles* je konštruovaný na mape severnej pologule. Sú tu aj súradnice zemepisných európskych miest, medzi nimi i Košíc a Bratislavy. Celkovo je zaznamenaných tridsaťdva vydání tohto diela v latinčine, osem v holandčine, päť vo francúzštine a dve v španielčine. Zaujímavosťou je, že kniha je vyobrazená na slávnom obraze *Vyslanci* nemeckého umelca a grafika Hansa Holbeina mladšieho. Exemplár na obraze je otvorený na tretej kapitole a ôsmej časti na strane 258. Diela Petra Apiana sú bohato zdobené drevorytni, ktorých autormi boli prevažne Michael Ostendorfer a Hans Brosamer.

Autorské slovaciká

Humanistický vzdelanec, lekár, básnik, autor príležitostnej latinskej poézie a alegorických obrázkov, prekladateľ gréckych a rímskych klasikov a tiež zberateľ kníh **Ján Sambucus** (1531 – 1584) (Vantuch 1975) sa usiloval presadiť sa na habsburskom dvore. Najľahšou cestou bolo osloviť mladého rakúskeho arcivojvodu Maximiliána, najstaršieho syna uhorského a českého kráľa Ferdinanda I., neskoršieho cisára Svätej rímskej ríše. Sambucov kariérny rast a do istej miery aj jeho vzťah s budúciim cisárom je možné sledovať na sérii dedikačných listov a Sambucovej dochovanej súkromnej korešpondencii (Lábaj 2019). Evidujeme desať listov venovaných Maximiliánovi. V piatich prípadoch ide o dedikačný list pripojený k Sambucovým vlastným alebo ním pripraveným dielam, zvyšných päť listov má súkromný či profesionálny charakter. Jeden z listov datovaný 1. februára 1552 vo francúzskom Dole sa zachoval aj v knižnici kežmarského lýcea. Ide o dedikačný list v prípravnom vydaní Johanna Hutticha (1490 – 1544) *Romanorum principum effigies* (1552), v súbore vyobrazení rímskych cisárov a cisároviene z Huttichovej numizmatickej zbierky s pripojeným krátkym medailónikom (Sambucus 1552). Sambucus ho rozšíril (išlo totiž už o tretie vydanie) o ďalšie texty a oslavné básne na cisárov (od Jakoba Micylla, Gašpara Velia Ursina, Decima Magna Ausonia a Georgia Sabina). Dielo, ktoré malo Maximiliánovi sprostredkovať múdrosť a poznatky jeho predchodcov, chcel Sambucus cisárovi venovať aj preto, aby pochopil, akú horlivosť a nádej doňho vkladá on sám. Na záver listu Sambucus žiadal Maximiliána, aby ho spolu s rodinou prijal, pretože sú vystavení osmanským výpadom.

Najdlhší dedikačný list Maximiliánovi II., datovaný 24. júna 1567 vo Viedni, ktorý sa zachoval v Lyceálnej knižnici, je súčasťou azda najslávnejšieho vydania, ktoré Sambucus pripravil do tlače – je to už vyššie spomínané dielo Antonia Bonfiniho *Rervm Vngaricarvm decades* (1568). Sambucus k Bonfiniho textu pridal ešte niekoľko svojich aj cudzích kratších diel. Na rozdiel od predchádzajúcich dedikácií v tomto prípade ide o menej osobný text. Okrem Maximiliána II. je adresovaný aj biskupom, grófom, barónom, rytierom, panónskemu ľudu a tiež krajanom.¹⁰ Na piatich stranách opisuje vznik vydania diela a jeho obsah; väčšiu časť listu zaberá výklad o histórii. V závere listu Sambucus obhajuje ešte menšie diela, ktoré pripojil k vydaniu Bonfiniho: chce, aby sa posudzovali nestranné, bez nenávisti či chvály. Maximiliánovi venoval Sambucus aj predslov svojho diela *Emblemata* z roku 1564. Lyceálna knižnica vlastní exemplár jeho štvrtého vydania (Sambucus

10 *Invictissimo potentissimoque Caesari Maximiliano II, Ungariae, Boiemiae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Regi, Archidici Austriae, etc. Domino, Domino suo clementissimo, deinde Pontificibus, Comitibus, Baronibus, Equitibus, populoque Pannonico, etc. dominis et popularibus suis S.*

68 1576). Zatiaľ čo so študentským životom sa Sambucus rozlúčil zbierkou *Poemata*, svoje cestovateľské obdobie zakončil zbierkou veršov a obrázkov *Emblemata*. Podobné vydania budili v tej dobe najmä v Taliansku veľký obdiv, a to vďaka Alciatovi.¹¹ Knihu pripravil Sambucov priateľ, antverpský nakladateľ Christophorus Plantinus (1518/1525 – 1589), a bola to jedna z najkrajších kníh emblémov tých čias. Jednotlivé emblémy vznikali postupne, najprv vznikol text a nadpis, až potom obrázok. Nositeľom hlavnej myšlienky bolo heslo (motto, nadpis), ktoré predstavovalo kondenzáciu vizuálnej i slovnej zložky. Pomerne malú časť spomedzi nadpisov tvoria priame citáty z antických alebo iných autorov, prípadne výroky pripisované konkrétnym osobám. Väčší počet tvoria nadpisy vytvorené na spôsob prísloví. Sú to príslovia jednak všeobecne známe a jednak vytvorené samotným autorom pre potreby daného emblému. Takmer každý Sambucov emblém má didaktický charakter. Inou jeho dôležitou vlastnosťou bola stručnosť (Kákošová 1992). Sám Sambucus charakterizoval emblémy ako akúsi „vedu o živote“ podanú básnicky, a tým aj príznačivo (Kákošová 2010: 58).

Z 223 emblémov v druhej edícii má 88 emblémov dedikáciu a 27 básní je adresovaných členom spoločnosti humanistických vzdelancov *Republica litteraria*, kam patrili i Sambucus (Almási 2009: 84). *Emblemata* venoval Sambucus aj svojim patrónom, ktorí ho podporovali počas jeho štúdií na prestížnych školách, významným členom viedenského dvora a nakoniec svojim príbuzným a priateľom. Keď ich Sambucus písal, nemal vždy na mysli konkrétne venovanie. Svedčí o tom skutočnosť, že v jednotlivých vydaniach venovania menil, vypúšťal a pridával nové (Vantuch 1975: 107).¹² Novými adresátmi boli napr. vysokí cisárski úradníci či šľachtici ako cisársky sekretár Wolfgang Haller, cirkevný a krajinský hodnosťár Pavol Bornemisa, tlačiar z Bazileja Johann Oporin, editor z Antverp Christophorus Plantinus, pedagóg a reformátor Johannes Sturm a iní. Počas Sambucovho života mali *Emblemata* niekoľko vydaní (1564, 1566, 1569, 1576, 1584), jedno bolo posmrtné (1589). Boli preložené do francúzštiny (1567) a holandčiny (1566).

K autorským slovacikám môžeme zaradiť aj dielo *Hieronymi Savonarolae Ferrariensis, Ordinis Prædicatorum* z roku 1596 od Girolama Savonarola (1452 – 1498) (Savonarola 1596). Obsahuje dedikáciu slovenského lekára, politika, filozofa a autora vedeckých spisov **Jána Jessenia-Jesenského** (1566 – 1621). V dedikácii Friedrichovi Wilhelmovi velebí Jessenius panovníkove zásluhy o rozvoj vzdelanosti, čo je obvyklý topos všetkých dedikácií. Niektoré pasáže sú však pomerne nezvyčajné. Jessenius totiž dedikáciu začína chválou „skvelého rodu Mediciovcov, ktorý s vynaložením značných prostriedkov“ vyrval zo skazy mnohé rukopisy a poskytol útočisko mnohým intelektuálom z byzantskej ríše. Jessenius vyslovuje chválu na rod, ktorý Savonarola (Chlíbec – Černušák 2008) odmietal a razantne kritizoval (Nejeschleba 2012).

11 Výrazom emblém sa označuje trojdielna kombinácia textu a obrázkov, ktorá obsahuje krátky názov, dlhší popis a obrázok. Emblémy často čitateľovi oznamujú didaktické, morálne alebo vtípné posolstvo. Za zakladateľa žánru sa považuje taliansky právnik a spisovateľ Alciati (1492 – 1550), u ktorého sa každý emblém začína na novej stránke, pozostáva z motta alebo nadpisu, obrázku pod ním a veršovaného textu. Prvá Alciatiho zbierka emblémov bola vydaná v Augsburgu v roku 1531 a neskôr sa objavila v preklade vo viac ako 150 vydaniach (Green 1872).

12 Toto konštatovanie A. Vantucha sa však nepotvrdilo, išlo len o doplnenie adresátov.

V roku 1560, krátko po svojom príchode na Slovensko vydal **Martin Rakovský** (1535 – 1579), pôvodcom z turčianskej obce Rakovo, filozoficko-politický traktát *Libellvs, De Partibvs Reipvb: Et Causis Mvtationvm Regnorum, Imperiorumq* (Najjasnejšiemu vládarovi a pánovi, pánu Maximiliánovi; Rakovský 1560). Ide o veršované úvahy o rozvrstvení obyvateľstva, príčinách štátnych prevratov a spravodlivom spoločenskom zriadení (Mišianik 1974: 159). Dielo má 348 elegických distichov a pozostáva z krátkeho úvodu, z troch nerovnako rozsiahlych a tematicky rozdielnych častí a zo stručného záveru. V prvej časti opisuje a hodnotí občanov podľa tried, z ktorých sa skladá štát. V druhej opisuje pomery v biblickom Kafarnaume, ktorý prezentuje ako príklad najkrajšej obce. V tretej časti rozvádza príčiny štátnych prevratov. Svoju filozoficko-politickú báseň venoval Rakovský najstaršiemu synovi cisára Ferdinanda Maximiliánovi, ktorý bol už niekoľko rokov českým kráľom a bol predpoklad, že sa stane aj uhorským kráľom. Panovníka uistoval o svojej oddanosti a prial mu zdravie a šťastie pri správe kráľovstva. V závere sa obrátil na Maximiliána a snažil sa získať si jeho priazeň. K dielu je ešte pripojený ďalší text s názvom *Chválospev na Nádašdiho*, ktorý je pozoruhodný v tej súvislosti, že žiadny uhorský básnik pred Rakovským nenapísal chválospev na domáceho politika. Oslavná báseň na Tomáša Nádašdiho (1498 – 1562), ktorý bol stoličným a krajinským hodnostárom a bol známy svojimi stykmi s humanistickými vzdelancami a podporovaním reformácie a protestantskej spisby, pozostáva z úvodu, z opísania života, zasluh a cností oslavovaného a zo stručného záveru (Okál 1979: 192-237).

Slovaciká podľa miesta vydania: knižná produkcia bardejovských tlačiarov

V kežmarskej Lyceálnej knižnici je viacero diel, ktoré vydali lokálni tlačiarci a ktoré majú skúmaný slovacikálny ráz aj vzhľadom na pôvod či pôsobenie ich autorov na území dnešného Slovenska a taktiež i s ohľadom na pertraktované témy.

Prvým významným bardejovským tlačiarom 16. storočia bol **Dávid Gutgesel** (1540 – 1599).¹³ Z jeho tlačiarne vyšli popri iných tlačiach aj diela humanistu **Leonarda Stöckela** (1510 – 1560) (Kuzmík 1976b: 713; Hajduk 1999), u ktorého v Bardejove študoval i vyššie spomenutý Martin Rakovský.¹⁴ Stöckel ako rektor bardejovskej mestskej školy zaviedol podľa wittenberského vzoru trojtriedny systém a zostavil pre školu zákony, ktoré kládli požiadavky nielen na žiakov, ale i na učiteľov (Gašparovičová 2011; Škoviera 2018). Záležalo mu na tom, aby sa obnovená cirkev pridrižovala biblického učenia a neupadala do povier. Napísal viacero učebníc a niekoľko spisov na ochranu protestantizmu. Jeho dielo *Formvlae* patrí k prvým textom vytlačeným na území Slovenska (Stöckel 1578). Zhrnul v ňom pravidlá pre spracovanie kázni. Kniha vydaná po smrti autora vyšla v roku 1578 v Bardejove, takisto u Dávida Gutgesela. Dielo v rozsahu 533 strán obsahuje 92 vzorov kázni. Okrem nedele a sviatkov pridal Stöckel dva výklady na Vianoce. Chýbajú kázne na Štedrý deň, starý a Nový rok a na Veľký piatok, z čoho vidieť,

13 D. Gutgesel bol zakladateľom prvej bardejovskej knižtlačiarne. Protestantky orientovaná tlačiareň, disponujúca rozsiahlou zásobou antikvy, fraktúry, hebrejského aj gréckeho tlačového písma, fungovala až do Gutgeselovej smrti s ťažkosťami, ale napriek tomu najdlhšie zo všetkých dielní na Slovensku v 16. storočí. Vydával kalendáre, náboženskú reformačnú literatúru, učebnice a príležitostné básne (Repčák 1975).

14 Stöckel na Rakovského mimoriadne zapôsobil, čo možno odvodzovať z toho, že Rakovský mu vo svojej neskoršej básnickej tvorbe venoval veľkú pozornosť.

70 roč. 68, 2021, č. 1 že v tom čase v uvedené dni nebývali sväté omše. Dedikačný list je adresovaný Michalovi a Františkovi Révaiovcom, županom Turčianskej stolice. Je to azda posledný zachovaný Stöckelov list, ktorý možno pokladať za stručný duchovný odkaz humanistu a reformátora. Podľa dátumu venovania sa vydanie tohto diela niekedy kladie do roku 1560 a do Bardejova, no tam vtedy ešte nebola tlačiareň.

V druhom diele Leonarda Stöckela *Postilla*, vydanom posmrtné, ktorého exemplár má vo svojom fonde aj knižnica kežmarského lýcea (Stöckel 1596), použil citáty z diel antických spisovateľov, kritizoval katolícku cirkev, islam a anabaptistov. V prvej časti vypracoval kázne na texty epištol a evanjelií, v druhej na pamätné dni apoštolov. V kázňach sa zaoberal osobou Ježiša Krista (reálnou prítomnosťou vo večeri Pánovej, predestináciou, cirkvou). Je tu spolu 187 kázni. Sú pomerne rozsiahle, v rozsahu päť až šesť veľkých strán. Kniha vyšla s podporou šľachticov Štefana Hommonaia, Ostrožičovcov, Štefana Petröciho, Šimona Jesenského, Krištofa Kubíniho a evanjelických farárov Liptova, Turca a bojnického okolia. Syn Leonarda Stöckela knihu venoval Františkovi Révaiovi ml. a jeho synovi Gabrielovi. Lyceálnemu exempláru *Postilly* chýba titulný list. Na posledných dvoch stranách je príhovor Severína Škultétyho (1550 – 1600) čitateľovi. Dielo do tlače pripravili Martin Wagner (1547 – 1590), Tomáš Faber (? – 1591) a Mikuláš Erhard (? – 1600). Vydané bolo posmrtné, ako už bolo uvedené, v Bardejove Dávidom Gutgeselom v roku 1596. Rovnako ako *Formvlae* aj *Postillu* napísal Stöckel v latinčine, hoci v Bardejove sa v danom čase kázalo aj v nemčine (Grusková 2013).

Medzi významné diela publikované v Bardejove tlačiarom Dávidom Gutgeselom a zachované v kežmarskej Lyceálnej knižnici patrí bezpochyby konvolút **Gregora Horváta Stančiča** (1558 – 1597) *Responsionis Gregorii Horwath aliter Stansith, de Gradecz, Partim anthithesi Sebastiani Lam Calvinistæ Keismarcensis* (Odpovede...; Horvát 1593). Autor pochádzal z chorvátskeho šľachtického rodu, ktorý dostal za zásluhy v boji proti Turkom v roku 1556 od Ferdinanda I. majetky na Spiši. Jeho otec Gregor Horvát založil v Strážkach školu, ktorú navštevovali prevažne šľachtickí synovia. Sám ju viedol a prednášal na nej dialektiku, etiku a rétoriku. Zasaňoval do dobových teologických sporov v protestantských cirkvách, predovšetkým do zápasov okolo *Formule concordiae*, ktorej bol zástancom. V týchto sporoch okrem iného odmietol odstraňovanie umeleckých artefaktov z evanjelických chrámov. Tam, kde im hrozila skaza, sa usiloval o ich záchranu, preto je aj v súčasnosti považovaný za jedného z predchodcov starostlivosti o záchranu umeleckých a historických pamiatok. Patril k významným mecénom vzdelania a kultúry na východnom Slovensku (Saktorová 2007). Svojimi spismi bojoval proti kryptokalvinizmu¹⁵ a konkrétne proti jednému z jeho predstaviteľov na východnom Slovensku – Šebastiánovi Lamovi (1544 – 1600).¹⁶ Tretia časť *Responsionis* vyšla až po Stančičovej smrti v roku 1597.

15 Bol to ideový smer protestantskej teológie, ktorý chcel pod vplyvom kalvínskej reformácie odstrániť z kostolov obrazy, oltáre a organy.

16 Evanjelické synody v Levoči 1595 a v Prešove 1596 obvinili Š. Lama z kryptokalvinizmu, synoda v Sabinove v roku 1599 ho už obvinila ako falošného proroka a kalvinistu (Baráthová 2009).

V kežmarskom lýceu sa zachoval exemplár prvej časti z roku 1592 a druhej časti z roku 1593,¹⁷ oba vydané v Bardejove u Dávida Gutgesela. Význam týchto polemik bol značný. Okrem zachovania kresťanskej slobody slúžili na upevnenie vierovyznania luteránov na Spiši a na kultúrno-historickú obranu cenných rezbárskych umeleckých diel v chrámoch. Spodná časť titulného listu exemplára druhej časti z roku 1593 je poškodená. Dielo obsahuje vlepený tlačенý exlibris *Ex Bibliotheca Lycei Kesmarkiensis legato Podkonitzkyano*.

Druhým spisom v Horvátovom konvolúte bolo dielo *Defensio Orthodoxæ Doctrinæ Šebastiána Lama*, ktorý bol po roku 1591 prívržencom kalvinizmu (Lam 1592). Pod ochranou rodiny Tököli viedol Lam vieroučné spory hlavne s učiteľmi šľachtickej rodiny Gregora Horváta v Strážkach. Mal spory s prívržencami *Formula concordiae* o vieroučných otázkach aj o prípustnosti obrazov v evanjelickom chráme. Sám bol za ich odstránenie. K jeho hlavným odporcom patrili Gregor Horvát, Eliáš Láni (1570 – 1618) a **Albert Grawer** (1575 – 1617). Posledný menovaný je autorom piateho spisu v konvolúte – traktátu proti kalvinizmu šíriacemu sa v Košiciach *Argumenta De persona Christi*, ktorý bol vytlačený v Bardejove v roku 1596 tiež v dielni Dávida Gutgesela (Grawer 1596). Dielo má na poslednej strane rukopisné poznámky k textu v latinčine. Grawer venoval traktát Aegidiovovi Hunniovi, profesorovi univerzity vo Wittenbergu, a Jurajovi Jánovi Volckmarovi, profesorovi na wittenberskom lýceu. Horvátov konvolút obsahuje v *Odpovediach* aj jeho vlas-tný spis *Posthmvvs Magnifici Et Generosi Domini* (1597), vydaný takisto Dávidom Gutgeselom (Horvát 1597). Obsahuje dedikáciu Mikuláša Erharda Dalhemia (? – 1600), rektora v Strážkach, venovanú Severínovi Škultétymu.

Koncom 16. storočia vznikla polemika o potrebe obrazov v kostole a výzdobe vôbec. Kňazi, ktorí sa prikláňali k reformovanému učeniu, obrazy a výzdobu úplne zavrhovali. Vyvíjali svoju činnosť na Spiši pod ochranou grófa Šebastiána Tököliho. Jedným z nich bol **Tomáš Faber**, ktorý v diele *Disceptatio de imaginibus* odmietal uctievanie obrazov. Na jeho tvrdenia polemicky odpovedal **Eliáš Láni** zo Stančíchovej školy v Strážkach spismi *Scvttvm libertatis* (Štít slobody, vydanom v Bardejove Dávidom Gutgeselom roku 1595) a *Defensio Libertatis Christianæ in Vsv Imaginvm Historico* (Obrana kresťanskej slobody, 1599, vydanom rovnako v Bardejove, ale Jakubom Klossom). Láni, ktorý bol aktívny aj ako autor duchovných piesní a vynikal v hymnológii, riešil v týchto dielach otázku vzťahu umenia a viery, pričom bránil ponechanie obrazov v chrámoch ako náboženskú slobodu. Poukazoval na úžitkovú a didaktickú funkciu výtvarnej výzdoby, a tak sa výraznou mierou zaslúžil o zachovanie významných výtvarných diel na Spiši a v Šariši. Jeho polemiky mali politický i spoločenský zmysel. Neskôr Faber napadol priamo Lániho spisom *Exarmatio Scvti Laniani* (Faber 1597) a ten odpovedal ďalším spisom *Defensio*, vydanom tiež v Bardejove. Predslov tohto diela je venovaný turčianskym županom Petrovi a Františkovi Révaiovcovi a je vyjadrením autorovej vďačnosti za podporu.

17 Je to konvolút obsahujúci diela *Posthmvvs magnifici Et Generosi Domini* (1597); *Admonitio Gregorius Horvath* (1593); *Antithesis Vbiqvitatatis* (1591); *Orthodoxæ Doctrinæ de persona Christi* (1591); *Defensio Orthodoxæ Doctrinæ Šebastiána Láma* (1592); *Scvttvm libertatis Christiæ* (1595) a *Defensio Libertatis Christianæ* (1599) Eliáša Lániho; *Argumenta De persona Christi Alberta Grawera* (1596).

Naopak, za odstránenie všetkých obrazov a sôch z kostolov bol napr. **Gašpar Pilc** (1522 – 1606). Na jeho názory zareagoval **Georg Creutzer** (1540 – 1599), pôvodom zo starej kežmarskej rodiny, ktorý Pilcovi vyčítal, že piesne v spevníku prispôboval falošnému učeniu a chcel odstrániť z kostola organ. Na Creutzerovu brožúrku *Warnung / Vor der Sacramentierer / Zinglianer vnd Caluinisten Lehre* (Creutzer 1586) odpovedal Pilc spisom *Merkzeichen* vydanom v zahraničí (pravdepodobne vo Vizsoly v Maďarsku), pretože v Bardejove by toto kryptokalvinistické dielo nevytlačili.

Z bardejovskej tlačiarne Dávida Gutgesela pochádza aj dielo *Examen The-sivm* z roku 1586, ktorého autormi sú **Martin Wagner, Tomáš Faber a Severín Škultéty** (Wagner 1586). Podnetom k vzniku ich spisu boli diela už spomenutého Gašpara Pilca, ktorý vo svojich prácach hlásal odklon od luteránskej ortodoxie. Uhorskí luteráni žiadali Pilca, aby odvolal svoje názory a postoje, čo však Pilc neurobil a jeho odpoveďou boli *Propositiones* zhrnuté v 79 bodoch (Saktorová 2007). Bardejovská cirkev i škola poverili predstaviteľov luteranizmu Wagnera, Fabriho a Škultétyho napísať a vydať spis *Examen The-sivm*, ktorým sa začal otvorený polemický boj reformovaných cirkví. Venovanie v diele patrí kňazom, cirkvi, podžupanovi, zemianstvu, richtárom a senátorom Šarišskej stolice a piatim slobodným mestám.¹⁸ V knihe sa nachádza vlepý tlačný exlibris *Ex Bibliotheca Lycei Kesmarkiensis legato Pongraziano*¹⁹ a rukopisný záznam Emerici Pongrácz.

Z Gutgeselovej tlačiarne pochádza aj pohrebná kázeň *Christliche Leichpredigt* z roku 1591, ktorej autorom bol **Samuel Sautter**. Tlač má mimoriadny význam v tom, že je to prvá nemecká báseň v Uhorsku. Je to tiež jedna zo šiestich pohrebných kázni, ktoré boli vytlačené a uverejnené v Uhorsku pred rokom 1600 (z týchto šiestich pohrebných kázni boli štyri napísané latinsky, jedna bola v maďarčine a jedna v nemčine). Tlač sa skladá z troch častí: titulná strana, predslov a samotná kázeň (Sautter 1591). Zväzok nemá ani epicedium, ani životopis. Titulný list neobsahuje impresum, ale biblický žalm v dolnej časti titulného listu,²⁰ ktorý bol určený ako motto, myšlienka tlače, nie ako text kázne.²¹ Predslov má osem strán, čo predstavuje takmer jednu tretinu celkovej tlače. Na konci predslovu je požehnanie. Samotná kázeň začína na desiatej strane po predslove. Za nadpisom sa nachádza text z Biblie²² a dvojstranové exordium. Na konci tretej časti je formálny životopis bez názvu. Kázeň má dve hlavné témy: smrť a vzkriesenie. Sautter poukazuje na to, že každý musí zomrieť a nikto nemôže uniknúť smrti rovnako ako Boh, Mojžiš či proroci. Dodáva, že človek je ako pluzgier alebo vodná bublina, ktorá môže za okamih zmiznúť. Sautter dielo venoval Tobiášovi Zobnerovi, Lukášovi Feinovi, Davidovi Gerstnerovi a Michalovi Wirthovi.

18 Košice, Levoča, Bardejov, Prešov a Sabinov.

19 Členovia rodu Pongrázcovcov sa vyznamenali ako vysokí vojenský hodnostári, viacerí vyštudovali právo, stali sa z nich významní advokáti či cirkevní hodnostári. Boli medzi nimi aj maliari a literáti (Machala 2007: 58).

20 Žalm 90, 12: „A tak nás nauč rátať naše dni, aby sme našli múdrosť srdca.“

21 V neskoršom období bolo heslo tlače, ak vôbec, iba na chrbte titulného listu.

22 Ján 5, 28-29: „Nedivte sa tomu, lebo prichádza hodina, keď všetci v hrobách počujú jeho hlas a vyjdú: tí, čo robili dobre, budú vzkriesení pre život a tí, čo páchali zlo, budú vzkriesení na odsúdenie.“

Druhým známym bardejovským tlačiarom 16. storočia bol **Jakub Kloss** (? – 1618).²³ Z jeho dielne sa v kežmarskom lýceu nachádza exemplár *Adagiorvm Græcolatinovngaricorvm Chiliades quinque* z roku 1598 od **Erasma Rotterdamského** (1467 – 1536) (Erasmus 1598). Vydavateľom a prekladateľom diela bol maďarský spisovateľ a zberateľ prísloví **János Baranyai Decsi** (1560 – 1601). Autorovým zámerom bolo poskytnúť pomoc pri verejných vystúpeniach. Dielo je venované Jurajovi Varkuczovi, o ktorom nie je nič známe. Úvod oslovujúci čitateľov má 16 strán. V diele sa nachádza aj rukopisná poznámka v maďarčine o pobyte Juraja Rákociho v Poľsku. Na konci je latinská básň dlhá 20 riadkov od **Jána Balogu**.

Vzorom tejto zbierky bolo Erasmovo bazilejské vydanie latinských fráz a citátov z roku 1574, ktoré zachovávalo nasledovnú štruktúru jednotlivých hesiel: príslovie (v latinčine alebo v gréčtine s latinským prekladom), vysvetlenie jeho základného významu, súpis použítí u antických autorov (niekedy rozbor rôznych jazykových podôb alebo rôznych interpretácií u rôznych autorov), širší význam príslovia a možnosti jeho použitia v Erasmovej súčasnosti.

Kniha, ktorú pripravil Baranyai Decsi, obsahuje asi 900 prísloví, aj staršieho pôvodu.²⁴ V úvode je vysvetlené, ako príslovia pomáhajú porozumieť základným disciplinám, ako sú filozofia, rétorika a sčasti dialektika. Vo svojich prejavoch ich môžu využívať teológovia, právnici, lekári, no takisto básnici a rovnako politici. V niektorých prípadoch sa v *Adagiorvm* objavujú iba presné latinské ekvivalenty niektorých chýbajúcich prísloví. Ich preklady, ktoré sa v priebehu času stali bežnými prísloviami, dovtedy neboli známe ako príslovia. Grécky text je často zvýraznený pred latinským textom.

Z tlačiarenskej produkcie Jakuba Klossa je v knižnici kežmarského lýcea uložená aj latinská zbierka básní **Jána Bocatia** (1569 – 1621) *Hungaridos libri poematum V.* (Bocatius 1599). Zahŕňa prvý doklad o školskom výlete do Vysokých Tatier vôbec – v básni adresovanej priateľovi a kolegovi Adamovi Kunischovi.²⁵ So slovenskými študentmi sa autor zoznámil počas štúdií v Sasku a Drážďanoch. Po ukončení štúdia odišiel na územie dnešného Slovenska, kde pôsobil ako verejný činiteľ, pedagóg a básnik. Bocatius patril k najproduktívnejším humanistickým básnikom na Slovensku, svoje diela písal v latinčine a nemčine a uverejňoval ich najmä v zbierkach iných autorov. V jeho poézii sú zastúpené takmer všetky žánre humanistickej latinskej poézie, usporiadané do celkov, ktoré tvoria jednotlivé

23 Jakub Kloss st. (tiež Klez, Kloesz, Klösz) sa narodil v dnešnom Rumunsku. Možno predpokladať, že v Bardejove krátky čas spolupracoval s Dávidom Gutgeselom, ktorého dielňu prikúpil, vyženil alebo zdedil, pretože Gutgeselova dcéra bola jeho druhou ženou (Valach 1987).

24 Stovky Decsiho prísloví sú známe a používajú sa dodnes v rovnakom znení: „Olcso húsnak híg a leve“ (Z lacného mäsa riedka polievka), „Jobb ma egy veréb, holnap egy túzok“ (Lepší vrabec v hrsti ako holub na streche) atď. Iné sa vyskytujú iba v určitých oblastiach maďarskej jazykovej komunity alebo upadli do zabudnutia. Okrem prísloví, ktoré sú uvedené iba v maďarskom jazyku, zbierka obsahuje aj niekoľko prísloví známych v iných jazykoch, najmä zo severu Európy (lotyština, litovčina a estónčina). Asi tridsaťpäť z nich sú rozšírené európske príslovia, ako napr. „Kéz kezet mos“ (Ruka ruku umýva), „Ajándék lónak ne nézd a fogát“ (Darovanému koňovi na zuby nepozera). Niektoré majú ekvivalenty v slovanských jazykoch, napr. „Borsót hány a falra“ (Akoby hrach na stenu hádzal). Ďalšie príslovia sú v súčasnosti známe iba v konkrétnych oblastiach maďarského jazyka, napr. v Rumunsku, čo znamená, že sa stali regionálnymi prísloviami, napr. „Addig hántsd a hársat, amíg hámlik“ (Odlupujte lipový strom, kým sa neodlúpi). Iné príslovia odvtedy upadli do zabudnutia: „Úgy illik, máta a tegezbe“ (Zapadá ako palica do tuláka).

25 A. Kunisch (1562 – 1600) vlastnil bohatú knižnicu. Bol znalcom Tatier, a preto mu Bocatius napísal list, kde ho prosil o pomoc pri sprevádzaní študentov po Tatrách. List je písaný v latinských veršoch (Karšai 1967).

74 knihy (Kákošová 2014: 67). Do úvodnej časti básnickej zbierky *Hvngaridos libri pœmatum V. M. Ioannis Bocatii Poëtæ Laureati Cæsarei Hungaridos Libri Pœmatvm V.* umiestnil Bocatius ďakovné verše Rudolfovi II. Za nimi nasledujú dedikačné prozaické listy mecénom Kristofovi Darholtzovi a Žigmundovi Forgáčovi, niekoľkým šľachticom a čitateľovi. Následne uvádza skupinku epigramov, ktorými priatelia oslavujú jeho básnickú tvorbu. Dielo rozdelil tematicky do piatich častí (Kerulová 2009). V akom náklade *Hungaridos* vyšli, nevieme (Žibritová 2004). Exemplár nachádzajúci sa v kežmarskom lýceu je defektný, chýba mu prvých 162 strán.

Jazykové slovaciká

Najmenšiu skupinu slovacík v Lyceálnej knižnici v Kežmarku tvoria jazykové slovaciká. V jazykovej skladbe knižnice prevládajú nemecké knihy nad latinskými a maďarskými. Je to samozrejme, pretože kežmarská knižnica bola v nemeckom prostredí. Slovenské knihy sa do nej dostávali sporadicky, väčšinou pre potreby pastorácie medzi miestnym slovenským obyvateľstvom.

Celkové množstvo slovacikálnych tlačí uchovaných na území Slovenska je ťažké určiť. Aj v súčasnosti ešte prebiehajú výskumné práce v jednotlivých knižniciach na ich katalógoch. K dispozícii je zatiaľ iba menšia, ale zaujímavá práca od Vojtecha Strelku *Slovacikálne tlače 16. storočia v katalógoch a knižniciach na Slovensku* (Strelka 2004).

Pramene

- APIAN, 1574. *Cosmographia Petri Apiani, Per Gemmam Frisium Apvd Lovaniensis Medicvm Et Mathematicvm Insignem*. Antverpiæ: apud Christophorum Plantinum, sub Circino aureo, M. D. LXXIII. LKež 42812, priv. 1.
- BOCATIUS, Ján, 1599. *M. Ioannis Bocatii Poëtæ Laureati Cæsarei. Hvngaridos Libri Pœmatvm V.* (Bartphæ): (Excudebat Iacobus Klöss). LKež 1392.
- BONFINI, Antonio, 1568. *Antonii Bonfinii Rervm Vngaricarvm Decades Qyator, Cvm Dimidia. Qvarvm Tres priores, ante annos XX, Martini Brenneri Bistriciensis industria editæ, iamque diuersorum aliquot codicum manuscriptorum collatione multis in locis emendatiores: Quarta uerò Decas, cum Quinta dimidia, nunquam antea excusæ, Ioan. Sambvci Tirnauiensis, Cæs. Maiest. Historici, & c. opera ac studio nunc demum in lucem proferuntur: Vnâ cum rerum ad nostra usque tempora gestarum Appendicibus aliquot, quorum feriem uersa pagina indicabit. Accessit etiam locuples rerum et uerborum toto Opere memorabilium Index.* (Basileæ): (Per Bartholomævm Franconem, et Pavlvvm Qvecvm, Svmptibvs Partim Svcessorum Oporini, Partim Sigismundi Feirabent), (Anno Domini M. D. LXVIII.). LKež 49843.
- BONFINI, Antonio, 1572. *Symposion Trimeron*. Basileæ: ex officina Oporiniana. LKež 12194.
- CREUTZER, Georg, 1586. *Warnung / Vor der Sacramentierer / Zinglianer vnd Caluinsten Lehre*. Bartfeld: Durch Daudid Gutgesel. LKež 52326, priv. 12.
- ERASMUS ROTERDAMUS, Desiderus, 1598. *Adagiorvm Græcolatinovngaricorvm Chiliades quinque*. Bartphæ: Excudebat Iacobus Klöß, Anno 1598. LKež 3670, priv. 1.
- FABER, Thomas, 1597. *Exarmatio Scvti Laniani*. [B.m.]: [b.n.], Excvsa Anno M. D. XCVII. LKež 4588, priv. 5.
- GRAWER, Albert, 1596. *Argumenta De persona Christi*. Bartphæ: Imprimebat Daudid Gutgesel. LKež 625, priv. 5.
- HERBERSTEIN, Sigmund von, 1551. *Rervm Moscouiticarum Commentarij Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain, Neyperg, & Guettenhag. In his Commentarijs sparsim contenta habebis Candide Lector, Rvssiæ, & quæ nunc eius Metropolis est, Moscouiæ, breuissimam descriptionem*. Basileæ: per Ioannem Oporinum, (Anno Salutis humanæ M. D. LI.). LKež 18999, priv. 2.
- HORVÁT, Gregor, 1593. *Responsionis Gregorii Horwath aliter Stansith, de Gradecz, Partim anthithesi Sebastiani Lam Calvinistæ Keismarcensis*. [Bardejov]: [David Gutgesel]. LKež 625.

- HORVÁT, Gregor, 1597. *Posthvmvs Magnifici Et Generosi Domini, D. Gregorii Horvath, aliter Stansith, de Gradecz, Domini & hæredis in Neërer, & c. hoc est, Responionis. Pars Tertia*. Bartphæ: Daudi Gutgesel excudebat. LKež 625, priv. 6.
- LAM, Šebastián, 1592. *Defensio Orthodoxæ Doctrinæ*. [Vizsoly]: [Bálint Mantskovit]. LKež 625, priv. 2.
- LÁNI, Eliáš, 1595. *Scvtvm libertatis Christiæ In Vsv Ceremoniarum, nominatim autem Imaginum, oppositum Disceptationi D. Thomæ Fabricii Tholnensis Ministri Patakini, de Christianorum imaginibus*. Bartphæ: [David Gutgesel]. LKež 625, priv. 4.
- LÁNI, Eliáš, 1599. *Defensio Libertatis Christianæ in Vsv Imaginvm Historico*. Bartphæ: [Jakub Klös]. LKež 625, priv. 7.
- PISTORIUS, Johann, 1582. *Polonicæ Historiæ Corpvs: Hoc Est, Polonicarvm Rervm Latini recentiores & ueteres scriptores, quotquot extant, uno volumine compræhensi omnes, & in aliquot distributi Tomos*. (Basileæ): (Per Sebastianvm Henricpetri), (Anno Salvts nostræ instavratæ, M. D. XXCII.). LKež 50937.
- RAKOVSKÝ, Martin, 1560. *Libellvs, De Partibvs Reipvb: Et Cavsis Mvtationvm Regnorum, Imperiorum[ue]*. Vienna Avstria: Excudebat Raphæl Hoffhalter. LKež 16311, priv. 3.
- SAMBUCUS, Ján, 1552. *Romanorum Principvm Effigies*. Argentorati: Apvd Volfium Cephaleum, Anno M. D. LII. LKež 14618.
- SAMBUCUS, Ján, 1576. *Emblemata Et Aliqvot Nvmmi Antiqui Operis, Ioan. Sambvci Tirnaviensis Pannonii*. Q varta Editio. Antverpiæ: Ex officina Christophori Plantini. LKež 14473.
- SAUTTER, Samuel, 1591. *Christliche Leichpredigt*. Bartfeld: David Gutgesel. LKež 48959, priv. 5.
- SAVONAROLA, Girolamo, 1596. *Hieronymi Savonarolæ Ferrariensis, Ordinis Prædicatorum, vniuersæ Philosophiæ Epitome*. Witebergæ: sumtum impendente Andrea Hoffmanno, Bibliop, M. D. XCVI. LKež 12698.
- STÖCKEL, Leonard, 1578. *Formvlæ Tractandarvm Sacrarum concionum*. Bartphæ: (Excudebat Daudi Guttgesel), (Anno M. D. LXXVIII. Calendis Augusti). LKež 6971.
- STÖCKEL, Leonard, 1596. *[Postilla, Siue Enarrationes Erotematicæ Epistolarvm Et Evangeliorvm Anniversariorvm]*. [Bardejov]: [David Gutgesel]. LKež 53858.
- VERBŮCI, Štefan, 1581. *Tripartitvm Opvs Ivris Consuetvdinarii Incliti Regni Hvngariæ*. Vienna Avstria: Stumptibus verò Erhardi Hilleri, Bibliopolæ ibidem, Anno M. D. LXXXI. LKež 42353.
- VERBŮCI, Štefan, 2008. *Tripartitum*. Ed. Erik Štenpien. Žilina: Eurokodex.
- WAGNER, Martin, 1586. *Examen Thesivm et Regvlarvm Zvinglianarum de Cæna Domini, vulgatarum per Casparem Pilcivm. Scriptum Nomine Ecclesiæ & Scholæ Bartpheñ: opera & labore Martini Wagneri Pastoris Eccle: Thomæ Fabri Ludirectoris. Seurini Sculteti Lectoris Scholę. Ad finem addita est brevis Methodus veræ doctrinę de Cæna Domini, opposita sex perplexis capitibus, in quæ Theses distributæ sunt*. Daudi Guttgesell excudebat. LKež 737.

Literatúra

- AGNET, Ján, 1983. Jónyho knižnica a jeho zberateľská a nákupná činnosť. In *Kniha 1982. Zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, s. 149-159.
- ALMÁSI, Gábor, 2009. *The Uses of Humanism: Johannes Sambucus*. Leiden: Brill.
- BARÁTHOVÁ, Nora, 2009. *Osobnosti Kežmarku*. Kežmarok: Jadro.
- BODNÁROVÁ, Miloslava, 2011. Reformácia v Bardejove v 16. storočí. In *Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity pre Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku a Cirkevný zbor ECAV na Slovensku Bardejov, s. 187-194.
- BUZÁSSYOVÁ, Ľudmila, 2018. Dva kráľovské portréty v kontexte politických sporov poslednej vlády Mateja Korvína. In *Ideológia v premenách času v pamiatkach gréckej a latinskej tradície*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 150-163.
- FRIMMOVÁ, Eva, 2001. Bratislavský požiar roku 1515. In *Rozpravy k slovenským dejinám. Zborník príspevkov k nedožitému 75. výročiu narodenia Pavla Horvátha*. Bratislava: SAP – Historický ústav SAV, s. 92-116.
- FRIMMOVÁ, Eva, 2015. *Rok 1515 v premenách času: na pozadí Bartoliného diela Odeporicon*. Bratislava: Post Scriptum.
- GAŠPAROVIČOVÁ, Jana, 2011. Leonard Stöckel a bardejovská humanistická škola. In *Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity pre Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku a Cirkevný zbor ECAV na Slovensku Bardejov, s. 230-239.
- GREEN, Henry, 1872. *Andrea Alciati and his books of emblems: a biographical and bibliographical study*. London: Truebner.

- 76 GRUSKOVÁ, Jana, 2013. Erasmus von Rotterdam und Leonard Stöckel: zwei Modellpredigten über dieselbe Perikope. *Graeco-Latina Brunensia*, vol. 18, nr. 2, s. 159-174.
- HAJDUK, Andrej, 1999. *Leonard Stöckel. Život a dielo*. Bratislava: Evanjelická bohoslovecká fakulta UK.
- CHLÍBEC, Jan – ČERNUŠÁK, Tomáš, 2008. *Savonarola a Florencie: jeho pôsobení a estetické názory*. Praha: Artefactum.
- KÁKOŠOVÁ, Zuzana, 1992. Emblémy Jána Sambuca. *Slovenská literatúra*, roč. 39, č. 2, s. 104-119.
- KÁKOŠOVÁ, Zuzana, 2010. *Latinská humanistická poézia 16. storočia v kontexte slovenskej literatúry*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KÁKOŠOVÁ, Zuzana, 2014. *Zo staršej slovenskej literatúry 1*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KARŠAI, František, 1967. Najstaršia báseň o Tatrách. *Vysoké Tatry*, roč. 6, č. 5, s. 2.
- KERULOVÁ, Marta, 2009. Humanista Ján Bocatius a jeho dielo Hungaridos libri poematum V. In *Poeta laureatus Ioannes Bocatius*. Košice: Verejná knižnica Jána Bocatia, s. 45-67.
- KUZMÍK, Jozef, 1976a. *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu. Zväzok 1. A – M*. Martin: Matica slovenská.
- KUZMÍK, Jozef, 1976b. *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu. Zväzok 2. N – Ž*. Martin: Matica slovenská.
- KUZMÍK, Jozef, 1983. *Slovník starovekých a stredovekých autorov, prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi*. Martin: Matica slovenská.
- LÁBAJ, Ivan, 2019. Pohľad na Sambucov vzťah k cisárovi Maximiliánovi II. prostredníctvom dochovanej korešpondencie. In *Studia Bibliographica Posoniensia 2019*. Bratislava: Univerzitná knižnica, s. 21-39.
- LUBY, Štefan, 2002. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura edition.
- MACHALA, Drahoslav, 2007. *Šľachtické rody*. Bratislava: Perfekt.
- MATUŠEVSKÁ, Ludmila, 2010. *Leonard Stöckel (1510 – 1560). Personálna bibliografia*. Bardejov: Okresná knižnica Dávida Gutgesela.
- MIŠIANIK, Ján, 1974. *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Veda.
- MUSIL, František, 1977. Slovensko v dielach talianskych humanistov. Dvor Mateja Korvína a Jagelovcov. *Vlastivedný časopis (Pamiatky a múzeá)*, roč. 26, č. 1, s. 44-45.
- NEJESCHLEBA, Tomáš, 2012. Význam Jesseniova filosofického diela wittenberského obdobia ve vzťahu k saskému kurfiřtovi. In *Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 13. – 14. septembra 2011 v Martine*. Martin: Slovenská národná knižnica, s. 32-41.
- OKÁL, Miloslav, 1979. *Život a dielo Martina Rakovského 1*. Martin: Matica slovenská.
- PICKOVÁ, Dana, 2005. První moskevská mise císařského diplomata Siegmunda von Herberstein (1517). In *Staletí objevů, diplomacie a válek*. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 1-2003. Studia Historica LV. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 375-385.
- PITÁKOVÁ, Mária, 2016. Astronóm Peter Apian a jeho dielo. *Knižnica*, roč. 17, č. 4, s. 62-67.
- PITÁKOVÁ, Mária, 2018. Torzo knižnice Martina Schwartnera zachované v knižnici evanjelického lýcea v Kežmarku. In *Kniha 2018. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry: výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. Martin: Slovenská národná knižnica, s. 210-221.
- REPČÁK, Jozef, 1975. *Knihtlačiareň Dávida Gutgesela v Bardejove 1577 – 1599*. Martin: Matica slovenská.
- SAKTOROVÁ, Helena, 2007. Najväčšie tlač z Čaplovičovej bibliografie zachované vo fonde SNK a jej majiteľa. In *Studia Bibliographica Posoniensia 1/2007*. Bratislava: Univerzitná knižnica, s. 89-99.
- STRELKA, Vojtech, 2004. *Slovacikálne tlače 16. storočia v katalógoch a knižniciach na Slovensku*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- ŠKOVIERA, Daniel, 2018. Leonard Stöckel a reformácia. In *Reformácia a jej dôsledky na Slovensku*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity – Bratislava: Historický ústav SAV, s. 69-78.
- VALACH, Július, 1987. *Staré tlačiarne a tlačiarne na Slovensku*. Martin: Matica slovenská.
- VANTUCH, Anton, 1975. *Ján Sambucus: Život a dielo renesančného učenca*. Bratislava: Veda.
- ŽIBRITOVÁ, Gabriela, 2004. Ján Bocatius a východoslovenskí tlačári jeho diel. In *Kniha 2003 – 2004. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, s. 51-60.
- ŽIBRITOVÁ, Gabriela, 2014. Katalógy knižníc ako prameň vo výskume dejín knižnej kultúry. Možnosti a obmedzenia. Šľachtická knižnica Ostrožičcov z Ilavy (1647, 1677). In *Studia Bibliographica Posoniensia 2014*. Bratislava: Univerzitná knižnica, s. 26-41.

Mgr. Mária Pitáková, PhD.
Slovenská národná knižnica
Námestie Jozefa Čigera Hronského 1
036 01 Martin
Slovenská republika
E-mail: maria.pitakova@snk.sk